
Konzervativna revolucija i nacionalizam

TIHOMIR CIPEK

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

U tekstu se pomoću teorije nacionalizma analiziraju temeljne ideje konzervativne revolucije. To se čini rekonstrukcijom osnovnih teza političke misli Thomasa Manna, Arthura Moellera van den Brucka, Ernsta Jünger, Oswalda Spenglera i Carla Schmitta. Analizira se način na koji se tumačio odnos jezika i nacije, rata i nacije, liberalizma i nacije, te odnos nacije spram Zapada. Pokazalo se da se smatralo da se u jeziku zrcali duh nacije, da se rat smatrao temeljem nacionalnog identiteta, da se liberalizam smatrao glavnim neprijateljem njemačkog nacionalnog identiteta te da se odbacivao Zapad, a hvalili Rusija i Dostojevski. Zaključeno je da su osnovu ideologije konzervativne revolucije činili njemački nacionalizam i odbacivanje liberalizma. Istaknuto je da su konzervativni revolucionari zagovarali diktaturu, ali ne i povratak na stari režim monarhije, nego autoritarnu konzervativnu utopiju. Utopijske značajke konzervativne revolucije i danas čine njezine ideje privlačnima radikalnoj desnici.

Ključne riječi: konzervativna revolucija, nacionalizam, rat, liberalizam, Zapad, konzervativna utopija

Uvod

Pojam konzervativne revolucije ušao je u akademsku diskusiju zahvaljujući disertaciji Armina Mohlera *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932*. Riječ je o doktorskom radu obranjenom 1949. godine na Sveučilištu u Baselu. Rad sadrži stotinjak komentiranih biografija i bibliografija političkih mislilaca koje je Mohler ubrojio u konzervativne revolucionare.¹ O Mohlerovoj disertaciji postoje dva oprečna stava. Jedni, poput Volkera Weißa (2017), smatraju da se radi o svojevrsnoj rehabilitaciji fašizma, a drugi, poput Henniga Ottmanna (2010), da je riječ o

¹ U taj idejni pokret ubrajaju se književnici Arthur Moeller van den Bruck, Thomas Mann, Ernst Jürgen, Hans Grimm, filozof Oswald Spengler, političar Edgar Julius Jung, pravnik Carl Schmitt, ali i mnogi drugi.

korektnom akademskom radu. Ottmann također smatra ne samo da je rad u znanstvenom smislu korektan nego i da teoretičari koje Mohler ubraja u konzervativnu revoluciju, iako neosporno dijele neke fašističke ideje, nisu fašisti, nego u povijesti političkih ideja predstavljaju zaseban fenomen. Zanimljivo je da je prijepornoga njemačko-nacionalističkog političkog naboja u Mohlerovom doktorskom radu bio svjestan i njegov mentor Karl Jaspers. Zbog toga je imao potrebu napomenuti da ne bi mogao preuzeti odgovornost za Mohlerovu disertaciju kada ne bi znao da će Njemačka biti politički potpuno marginalna, jer će nakon Drugoga svjetskog rata sve političke odnose određivati SAD i SSSR (Weiß, 2017, str. 47). Mohlerova je knjiga, dakle, od samog početka izazivala prijepore u akademskim krugovima. No, u široj se javnosti diskusija o konzervativnoj revoluciji povela tek s pojavom ideologije nove desnice okupljene oko Alaina de Benoista.² Interes je postao još veći nakon što su stranke radikalne, populističke desnice krajem 20. i početkom 21. stoljeća ušle u parlamente niza europskih zemalja. To je potaknulo novu raspravu o konzervativnoj revoluciji (Assheuer *et al.*, 2020).³

Naime, čak i protivnici uporabe tog pojma, poput njemačkog sociologa Stefana Breuera, ističu da je riječ o jednoj “od najvećih tvorba novije povijesti političkih ideja” (Breuer, 1993, str. 5). Radi se o tomu da je pojam konzervativne revolucije, između ostalog, mogao dobro poslužiti da se opiše i raščlani ideologija suvremenih desnih populističkih stranaka. Uostalom, danas je očito da se, kao i u vrijeme izvorne ideologije konzervativne revolucije, političko nadmetanje ne vodi isključivo oko materijalnih interesa, nego i oko načina na koji će se u politici definirati uloga identiteta (Fukuyama, 2019). A u toj je borbi definiranje pojmova presudno. Radi se o konfliktu povezanom s određivanjem “pravih” vrijednosti, pa u analizi fenomena politike ponovo postaju važni pojmovi kao što su “način života” Maxa Webera ili “stil života” Georga Simmela.

Konzervativna revolucija predstavlja, dakle, borbu oko definiranja nacionalnog identiteta koji se zrcali u kulturi, ali to ne znači da se ujedno ne radi o borbi klasa. Naime, u kasnom (postindustrijskom) kapitalizmu klasa se ne treba definirati isključivo ekonomski, na osnovi materijalnih sredstava koja klase posjeduju ili koja su im uskraćena, nego prema njezinu identitetu, s obzirom na njezin stil života i kulturu (Reckwitz, 2019). Štoviše, snaga novih desnih pokreta u Europi jasno je pokazala da liberalna teza Ulricha Becka (1983) – prema kojoj ulazimo u doba

² Pregled ideja nove desnice donosi Tomislav Sunić (2009).

³ U hrvatskim društvenim i humanističkim znanostima taj se pojam navodi u tekstovima Damira Veličkog (2010) i Domagoja Tomasa (2013), u kojima autori tematiziraju ideje nove desnice. Spominje se i u članku Rade Kalanja (1998), u kojem se ukazuje na vezu između neoliberalizma i konzervativizma. Iako je riječ o izvrsnim tekstovima, konzervativna revolucija tematizira se isključivo s obzirom na druge fenomene.

bez klasa, u kojem pojedinac sam bira svoju sudbinu – jednostavno nije bila točna. Smatram da upravo ideje konzervativne revolucije pokazuju granice liberalnog tumačenja svijeta života. Mislioci konzervativne revolucije stoga se bave: jezikom, mitom, vjerom, nacionalnim identitetom. Naravno, to ne znači da se iza određenja ideologijskih pojmova ne kriju i konkretni materijalni interesi.

No, u ovom tekstu tematizirat će se ideologija, odnosno ideje konzervativne revolucije s obzirom na fenomen nacionalizma. Naime, izgleda da svjedočimo povratku nacionalizma u Europi i slabljenju europske utopije. To se ogleđa u usponu desnih stranaka kojima je obrana nacije i države jezgro ideologije (Taguieff, 2019). Nacionalizam je i dalje najmoćnije načelo političkog legitimiteta u suvremenom svijetu, a nacionalna je država, institucionalno i povijesno gledano, jedini pravi prostor demokracije (Dahrendorf, 2002, str. 12). Pokušat će se, dakle, rekonstruirati ključne ideje konzervativne revolucije i propitati njihova veza s osnovnim značajkama nacionalističke ideologije. Nacionalizam počiva na tri ključna zahtjeva: traži se autentični nacionalni identitet, koji se ogleđa u jeziku, a koji nas razdvaja od onih drugih – u krajnjem slučaju, prijatelja od neprijatelja; rekonstruira se “prava” povijest nacije, njezino zlatno doba; i naposljetku, nacionalizam traži pravi “dom” nacije, odnosno stvarni ili imaginarni prostor, teritorij nacije (Özirimli, 2010, str. 208-209; Smith, 2010, str. 27-36). Dakle, pomoću kvalitativne analize diskursa pokazat će se koji pojmovi zauzimaju središnju poziciju u diskurzivnom polju nacionalizma te kakvo je njihovo mjesto u ideologiji konzervativne revolucije. Polazi se od teze da je ključna funkcija pojmova u političkoj teoriji da služe u političkoj borbi, te da ih mislioci konzervativne revolucije rabe upravo za tu svrhu. Prikazat će se veza između jezika i “duha” nacije, tumačenje rata kao vrhunca nacionalne povijesti te ideja o nespojivosti liberalizma s “pravim” vrijednostima nacije. Razmotrit će se i način na koji se gleda na Zapad i Rusiju. Branit će se teza da privlačnost ideja konzervativne revolucije proizlazi iz zagovaranja ključnih nacionalističkih vrijednosti.

Jezik i nacija

Termin “konzervativna revolucija” prvi put se pojavio kao naslov knjige ruskog filozofa i književnika Jurija Samarina. On je u svojoj *Konzervativnoj revoluciji* objavljenj 1875. godine zagovarao duhovnu obnovu ruske nacije na temelju antiprosvjiteljskih i antiliberalnih vrijednosti. Pojam konzervativne revolucije upotrijebio je i tvorac teorije integralnog nacionalizma Charles Maurras u svom radu *Enquête sur la monarchie* iz 1900. godine. Taj pojam spominje i Thomas Mann u članku “Russische Anthologie” 1921. godine (Ottmann, 2010, str. 143). No, treba istaknuti da je u njemačkoj i europskoj javnosti pojam zapravo postao popularan zahvaljujući Hugu von Hofmannsthalu. Von Hofmannsthal ga je oblikovao razmatrajući međuodnos jezika i nacije. Godine 1927. na Sveučilištu u Münchenu odr-

žao je nastupno predavanje pod naslovom “Das Schrifttum als geistiger Raum der Nation” (“Spis kao duhovni prostor nacije”). U tom predavanju istaknuo je da zapravo govori o duhovnom procesu koji je tada bio aktualan. “Sintezi tako sporoj i veličanstvenoj – ako je se želi pogledati izvana – tako sablasnoj i izazovnoj ako se nalazimo u njoj (...) Proces o kojem govorim nije ništa drugo nego konzervativna revolucija u opsegu (...) koji je do sada nepoznat u evropskoj povijesti. Njegov je cilj formiranje nove njemačke stvarnosti u kojoj može sudjelovati cijela njemačka nacija” (Hofmannsthal, 1980, str. 41).⁴

Dakle, pojmom konzervativne revolucije von Hofmannsthal je označio duhovni proces osvješćivanja nacije. Smatrao je da duhovna obnova Nijemcima treba omogućiti da se suprotstave utjecajima renesanse, reformacije i francuskog prosvjetiteljstva. To je činio u nadi da će “nova njemačka stvarnost”, koju je zagovarao, omogućiti “novo njemačko jedinstvo”. Zadaća toga novog nacionalnog jedinstva trebala je biti prevladavanje klasne i političke podjele nacije. Von Hofmannsthal je smatrao da taj proces samo posredno treba biti politički, jer se zapravo radi o nekoj vrsti duhovne revolucije. I u duhovnom i u političkom smislu konzervativna revolucija predstavljala je idejni i politički otpor idejama Francuske revolucije o slobodi, jednakosti i bratstvu. Von Hofmannsthal svoje teze izvodi iz filozofije Johanna Gottfrieda Herdera, prema kojoj se duh nacije ogleda u jeziku (Švoger, 1998, str. 463; Mance, 2012, str. 83-84). Stoga snažno naglašava neraskidivu vezu između jezika, identiteta nacije i nacionalne književnosti.⁵ Tvrdi da se veze između nacije i jezika, između “nacije i spisa”, ne mogu graditi pomoću ideje slobode, nego pomoću duhovnog zajedništva, jer je, smatra, duhovno jedinstvo nacije iznad slobode pojedinca. Zbog toga pisci moraju postati istinski “svećenici” nacije, jer “jedan drugog nalazimo u jeziku, koji se potpuno razlikuje od pukih prirodnih sredstava komunikacije; jer u njemu s nama govori prošlost, na nas djeluju snage koje odmah postaju silne, kojima političke institucije nisu sposobne ni dati prostora ni postaviti prepreke, jedinstvena veza među spolovima postaje učinkovita, osjećamo da se nešto nalazi iza toga, to nešto usudimo se nazvati duhom nacije” (Hofmannsthal, 1980, str. 24). Riječ je o definiciji jezika koja se temelji na kulturnom esencijalizmu što naglašava strogu granicu između Nas i Njih. To je i danas središnja politička funkcija jezičnog čistunstva. Dakle, odvajanje od onih Drugih i ujednačavanje svih članova nacije (Hobsbawm, 1990, str. 51). Integralni je nacionalizam, dakle, tvrdo jezgro ideologije kulturne revolucije, a i ideologije nove desnice, koja također smatra da naciju treba spasiti od razornog djelovanja liberalizma.

⁴ Sve navode, osim onih iz radova Thomasa Manna i Oswalda Spenglera, preveo je autor.

⁵ Primjere te veze koji se odnose na hrvatsku naciju donosi Coha (2015).

Rat i nacija

Rat je jedna od ključnih vrijednosti konzervativne revolucije. Ideja da rat obnavlja i jača naciju javlja se kod svih autora konzervativne revolucije. Rat je ujedno i jedna od ključnih legitimacijskih pripovijesti nove desnice. Ovdje valja napomenuti da postavljanje rata u središte nacionalnog identiteta zapravo nije rijetko. Rat vrlo često funkcionira kao utemeljiteljski mit nacije; to vrijedi i za hrvatsku naciju (Cipek, 2013). Na primjer, njemački nacionalni utemeljiteljski mit je ratna pobjeda nad Francuskom 1871. godine ili još ranije konstruirani mit o pobjedi Germana nad Rimljanima u Teutoburškoj šumi koju je u devetoj godini nove ere izvojevao Arminius (Hermann). U Francuskoj kao utemeljiteljski mit nacije služi Francuska građanska revolucija iz 1789. godine, a u Sjedinjenim Američkim Državama tu funkciju ima američki rat za nezavisnost (1775. – 1783.). Središnji mit za njemačke ideologe konzervativne revolucije predstavlja Veliki rat.⁶

Čak ni iskustvo njemačkog poraza nije ih spriječilo da slave rat. Slaveći rat, slavili su mušku borbu, ratni heroizam, žrtvovanje za nacionalnu zajednicu. Pritom nije bilo važno jesu li i sami imali ratno iskustvo. Zapravo, ono je u njihovim redovima bilo rijetko. Izuzetak je predstavljao Ernst Jünger, istinski ratnik s velikim borbеним iskustvom. Za razliku od njega, utemeljitelj pokreta konzervativne revolucije Moeller van den Bruck nije bio neposredno uključen u oružane borbe, nego je služio kao oficir za propagandu na Istočnom frontu. Ostali konzervativni revolucionari, poput Thomasa Manna, Oswalda Spenglera, Wenera Sombarta, Maxa Schelera, svoj doprinos ratu davali su za pisačim stolom. Ali to ih nije sprječavalo da tvrde da rat ima neki viši, duboki, snažni egzistencijalni smisao za čitavu njemačku naciju. Rat je kod njih pretvoren u medij oblikovanja boljeg, čvršćeg čovjeka i nove poletne nacije. Može se zapravo reći da su rat pretvorili u svojevrsnu političku religiju.

Vjera u rat postajala je važnija od kršćanstva. Štoviše, za razliku od starih konzervativaca, konzervativni revolucionari u pravilu se nisu uzdali u klasičnu religiju, njihova vjera bio je njihov politički program. No, to ne znači da ih nije zanimala duhovnost. Upravo obrnuto, obnova pravoga nacionalnog duhovnog života jedan je od njihovih središnjih ciljeva. Ističu da je ona moguća samo ako se rat stavi u središte duhovnog iskustva nacije. Radilo se o rađanju radikalno desne političke religije, u kojoj se naglašava da je obnova njemačke nacije moguća tek kada se nacija vrati ratnom heroizmu i raskine s dosadnom rutinom dekadentnoga građanskog života Weimarske Republike. Konzervativni revolucionari, dakle, smatraju da se taj “novi konzervativni poredak” može uspostaviti tek istinskom revolucijom nacionalnog duha (Mohler, 1989, str. 11).

⁶ Slična uporaba Domovinskog rata prisutna je u hrvatskoj politici (Jović, 2017).

No, ti zagovaratelji revolucije ne bježe ni od fizičkog nasilja. Nasilje se ne shvaća kao nešto što će se zbiti spontano, kao ishod provale bijesa i gorčine, nego kao pažljivo isplanirano postupanje. U tom planu ključan je odabir pravog vremena, prepoznavanje onog pravog momenta kada treba posegnuti za nasiljem. Zadaća je ideologije da traga za tim revolucionarnim momentom. Središnje mjesto koje u tom tipu konzervativne ideologije zauzima nasilje dobro ilustrira formulacija Ernsta Jüngerera iz 1926. godine: “Revolucija, revolucija! To je ono što se mora propovijedati neprestano, prkosno, sustavno, neumoljivo...” (Jünger, 2001, str. 215). Njegovo patetično zazivanje revolucije usko je povezano s iskustvom rata. Naime, u njegovoj političkoj misli rat je sveden isključivo na herojsko iskustvo i predstavlja ključni znak muškosti. U svojem djelu *Rat kao nutarnji doživljaj* Jünger je oblikovao “strastvenu himnu ratu”, kako je to primijetio Carl Mueller Frøland (2020, str. 141). Jünger ratnike opisuje izrazito romantično, kao ljude ispunjene strašću, instinktom, zvjerskim nagonom, koji se stavljaju u službu nacije. “U ratu se razvila nova opasna gomila ljudi, dovedimo tu gomilu u akciju!” isticao je Jünger (2001, str. 215). Oswald Spengler, još jedan konzervativni revolucionar, smatrao je pak da rat predstavlja neizbježnu, bitnu značajku odnosa među nacijama. “Jedan narod je stvaran samo u odnosu na druge narode. No, prirodni, rasni odnos među njima je upravo stoga rat. To je činjenica koja se putem istine ne mijenja. Rat je prapolitika svega živućega, i to od onog stupnja gdje su borba i život u dubini jedno i gdje se voljom za borbu gasi i bitak” (Spengler, 2000, str. 430).

Treba, dakle, zaključiti da ideolozi konzervativne revolucije rat smatraju vrhuncem nacionalne povijesti. Rat je pojmljen kao fenomen koji omogućuje da se nacija uspostavi u svojoj cjelovitosti i pronade smisao egzistencije. Smatraju da upravo iskustvo Velikog rata omogućuje prodor njemačkoga nacionalnog duha u život svakoga pojedinog pripadnika njemačke nacije. Uz značenje koje se pridaje ratu, druga pretpostavka za nacionalnu duhovnu obnovu i uspostavljanje autoritarnoga političkog poretka koju propovijedaju konzervativni revolucionari jest odlučan obračun s liberalizmom.

Liberalizam i nacija

Ideolozi konzervativne revolucije, dakle, smatraju da se nacija može obnoviti tek kada se pobijedi njezin glavni neprijatelj – liberalizam.⁷ Naglašavaju da je liberalizam razbio čvrsto, organsko jedinstvo nacionalne zajednice i time potkopao temelje državne moći. A i svoje su političke protivnike s ljevice ti mislioci smatrali pukim

⁷ Suprotno tumačenje koje nastoji pokazati kako postoji veza između ekonomskog liberalizma, fašizma i neoliberalizma donosi Tomaž Mastnak (2015).

proizvodom liberalizma. Prezir konzervativnih revolucionara prema liberalizmu dobro sažima podnaslov poglavlja knjige Arthura Moellera van den Brucka *Das dritte Reich* koji glasi “Od liberalizma propadaju nacije” (1931, str. 52). Patetično, ali potpuno uvjereno tvrdi da je liberalizam “pokopao kulture. Uništio religije. Razarao je domovine” (*ibid.*, str. 64). Zaključio je da je liberalizam bio ni manje ni više nego “samoraspuštanje čovječanstva” (*ibid.*).

Konzervativni revolucionari, dakle, povezuju liberalizam s duhovnim načelom koje proizlazi iz prosvjetiteljstva i Francuske revolucije. Riječ je povijesnom događaju koji istinski preziru te posljedično odbacuju sve njegove tekovine: parlamentarizam, trodiobu vlasti, prava čovjeka i građanina; ukratko, sve vrijednosti liberalne demokracije. U liberalnoj ideologiji ponajprije ih smeta individualizam, jer smatraju da upravo individualizam sa svojom doktrinom naglašavanja prava pojedinca neminovno razara zajedništvo nacije. Prema njihovome mišljenju, pravi se nacionalni njemački politički poredak ne može temeljiti na slobodnom pojedincu i društvenom ugovoru. Upravo suprotno, ističu da pojedinac smisao svoje egzistencije može ostvariti isključivo u nacionalnoj zajednici. Zajednica je stoga primarna vrijednost. Spengler zato ističe: “Ne ‘ja’, nego ‘mi’, osjećaj zajedništva u koji ulazi svatko sa svojom cjelokupnom egzistencijom. Ništa ne zavisi od pojedinca, on se mora žrtvovati za cjelinu” (1921, str. 31). Dakle, pojedinac smisao svoga postojanja može realizirati tek kao pripadnik zajednice ili, još jasnije, “tek u svojem služenju zajednici” (Jung, 1930, str. 138). Nacionalna zajednica, u kojoj se interakcija među ljudima zasniva na emocionalnim vezama, a ne društvo, u kojem se odnosi među ljudima temelje na interesima, središnji je ideal konzervativne revolucije. Polazeći od tog ideala, ne prihvaćaju čak ni ideju ljudskih prava. Tvrde da zapravo ne mogu postojati izvorna individualna prava, koja bi pojedincu pripadala prije nego što uđe u život s drugim ljudima. Štoviše, Spengler inzistira na tomu da su: “‘Jednaka prava’... protivna prirodi, ona su znak izopačenosti društava koja su postala stara i početak su njihove nezaustavljive propasti” (Spengler, 1933, str. 66). Liberalizam odlučno odbacuju upravo stoga što je “izraz društva, koje više nije zajednica” (Moeller van den Bruck, 1931, str. 63). Nacionalna zajednica može se uspostaviti samo borbom, točnije konzervativnom revolucijom. Konzervativni revolucionari ne žele kompromis, pomirenje suprotstavljenih snaga, nego borbu. Spengler također odbacuje prosvjetiteljsku i liberalnu ideju o zapadnoj kulturi utemeljenu u znanosti i tehnici kao najboljoj za cijelo čovječanstvo. Nasuprot tome, smatra da su sve kulture jednake i da iz svog okruženja rastu prirodno poput biljaka. One žive i rastu iz sebe samih sve dok ih ne upropasti zapadnjačka civilizacija koja do svoga vrhovnog izraza dolazi u velikim gradovima (Spengler, 2000, str. 181). Zaključuje da civilizacija oduzima kulturama dušu, jer ona “umire od ateizma i nihilizma” (Ottmann, 2010, str. 171).

Jedan od najistaknutijih teoretičara konzervativne revolucije Carl Schmitt odlučno napada upravo liberalnu težnju za kompromisom.⁸ Tvrdi da liberalizam u svom traganju za kompromisom, koje je zapravo nastojanje da se uspostavi nekakvo čisto moralno ili čisto ekonomsko stanje, pokazuje da zapravo ne razumije u potpunosti ono političko, jer se zavarava dinamikom diskusije i načelom konkurencije (Schmitt, 1932, str. 58). A zato što zanemaruje političko, tvrdi Schmitt, liberalizam zanemaruje i državu (Cvijanović, 2012). Naime, upravo država odlučuje o političkome, jer odlučuje o ratu i miru (Schmitt, 1932, str. 33-34). No, može se tumačiti i da Schmitt ukida vezu politike i države te svojim pojmom političkoga politiku povezuje s društvom (Sunajko, 2016, str. 760). Točnim mi se ipak čini sasvim suprotno, odnosno teza da je Schmittov pojam političkoga snažno povezan s državom (Vollrath, 1989, str. 32; Demirović, 2019, str. 187; Paić, 2017, str. 195; Cipek, 2021, str. 274). Bez obzira na to koje tumačenje prihvaćamo, neupitno je da Carl Schmitt ističe da upravo političko neki narod čini narodom, pa liberalizam svojim odustajanjem od političkoga zapravo uništava narod.⁹ Schmitt odlučno i povišenim tonom tvrdi: “Time što neki narod nema više snage ili volje održati se u sferi političkoga, iz svijeta ne nestaje političko. Nestaje samo slab narod” (Schmitt, 1932, str. 41).

Dakle, političko je, smatra Schmitt, nadmoćno liberalnim vrlinama, diskusiji i konkurenciji. Stoga tvrdi da nacija nužno treba moći opstojati u odnosu prijatelj-neprijatelj.¹⁰ Štoviše, da je taj odnos posredovan državom, jer upravo država, zato što ima isključivo pravo odlučivanja o ratu i miru, bitno određuje povijest nacije. Zanemarujući političko, zaključuje Schmitt, liberalizam zanemaruje državu, a samim time i naciju.

Zapad i nacija

Iako se danas u javnosti često smatra da su ideje konzervativne revolucije hvalile Zapad, a kudile Istok, činjenice govore upravo suprotno. Naime, ideolozi konzervativne revolucije imaju velike rezerve upravo prema Zapadu jer svim narodi-

⁸ Zanimljivo tumačenje u kojem se ukazuje na vezu između liberalizma i teorije Carla Schmitta donosi Ishay Landa, koji tvrdi da je Schmitt “dakle doista bio antiliberal, ali na vrlo liberalan način. Prigrlio je diktaturu kako bi izbjegao trijumf narodne demokracije i poništio sve što je ona izborila u političkom, te *stoga* i u ekonomskom smislu” (Landa, 2018, str. 173).

⁹ Snažno Schmittovo protivljenje 1789. godini i njezinim posljedicama izvrsno komentira Žarko Paić, koji tvrdi da u slučaju Schmitta vrijedi teza da “niti jedna kontrarevolucija, nije dovoljno kontrarevolucionarna! Kao što revolucionari žele promijeniti svijet tako isto kontrarevolucionari žele neutralizirati i suspendirati učinak svake kontrarevolucije” (Paić, 2017, str. 264). No, istovremeno suvremeno depolitiziranje, koje “nosi masku liberalizma”, neutralizira slobodu (*ibid.*).

¹⁰ Može se također tvrditi da se političko kod Schmitta svodi na intenzitet odnosa spram neprijatelja i da se sadržaj političkoga zapravo gubi, jer “svi mogu biti potencijalni neprijatelji” (Demirović, 2019, str. 185).

ma nastoji nametnuti liberalizam. Suprotno od liberalnog univerzalizma, ideologija konzervativne revolucije polazi od teze da svaka nacija mora pronaći vlastiti oblik države, odnosno političke vladavine. Smatraju, dakle, da liberalna demokracija ne smije biti univerzalni poredak. Ideolozi konzervativne revolucije osobito su kritični prema Engleskoj zbog toga što štiti ideju parlamentarizma. Francusku pak preziru zbog prosvjetiteljstva i ideja revolucije iz 1789. godine. Ukratko, Zapad se smatra izvoristom individualizma i samoživog egoizma koji ruši solidarnost unutar nacije. Nadalje, ti su mislioci vrlo kritični i prema zapadnjačkom veličanju tehnike, jer smatraju da se na taj način kida neposredna veza čovjeka i prirode, koju su proglasili snažnim uporištem i vrlinom njemačkoga nacionalnog duha. Štoviše, tvrde da dominacija tehnike i liberalizma ugrožava poseban put njemačke nacije kojim se Nijemci trebaju uzdići do svjetsko-povijesne snage. Zapadu su stoga suprotstavljali ideju njemačke Srednje Europe koja je Nijemce trebala štiti od liberalizma Francuske i samodržavlja Rusije. Trebalo je, dakle, pokazati da Nijemci nisu ni Zapad ni Istok i da mogu izgraditi osobit autoritarni poredak.

Taj novi poredak koji bi trebao odražavati duh njemačke nacije, Moeller van den Bruck nazvao je “das dritte Reich”, kako je naslovio svoju knjigu iz 1923. godine. Ovdje treba istaknuti da se njegov koncept Trećeg Reicha bitno razlikuje od nacističkoga. Moeller van den Bruck, naime, ne zagovara rasističke zakone, genocid nad Židovima i koncentracijske logore. Ali nema dvojbe da je protivnik liberalne demokracije i da je njegov ideal autoritarna diktatura. Taj poredak treba se uspostaviti konzervativnom revolucijom. Van den Bruck, naime, smatra da se konzervativizam i revolucija međusobno ne isključuju, nego da se nadopunjuju. Tvrđi da “konzervativizam neposredno preuzima revoluciju ne bi li se preko nje i pomoću nje održao sam život, (...) jedino mogući život, koji počiva na životnim uvjetima na Zemlji, čovjeka, naroda, prirode, koji su uvijek konzervativni” (Moeller van den Bruck, 1931, str. 177).

Konzervativizam je, dakle, pojmljen kao prirodno načelo. Postavlja se stoga pitanje gdje je to načelo na djelu? Gdje postoji taj izvorni čovjek povezan s prirodom? Gdje su očuvane izvorne konzervativne vrijednosti? Pristaše konzervativne revolucije pronašle su odgovor na to pitanje u Rusiji. Ta zemlja im postaje neka vrst uzora, a Dostojevski njihov omiljeni pisac. Oswald Spengler tvrdio je da je Rusija vjesnik nove kulture. Prema njegovom shvaćanju, ruski duh još uvijek nije zarobljen pogubnom tehnikom, pa omogućuje ljudski život u skladu s prirodom.¹¹ Izvorni ruski duh “suprotstavljen je prosvjetiteljstvu”, “svjetskogradskom materijalizmu”, zbog kojeg su se, “u zemlju bez gradova s njezinim... iskonskim seljaštvom

¹¹ Ta pohvala proizlazi iz Spenglerovog poimanja kulture i civilizacije. Kultura je ono što prirodno izrasta, što nije zagađeno civilizacijom.

ognijezdili gradovi tuđeg stila kao čirevi” (Spengler, 2000, str. 181). Poput većine njemačkih konzervativaca i on prezire Petra Velikog, cara koji je Rusiji otvorio put prema Zapadu. Spengler tvrdi: “Petar Veliki je postao zla kob rustva (Russentums) (...) Primitivni moskovski carizam jedini je oblik koji je i danas primjeren rustvu, ali on je u Petrogradu krivotvoren u dinastički oblik Zapadne Evrope” (*ibid.*). No, smatra da unatoč teškoćama Rusija ima budućnost, i to zato što se može otrgnuti od Zapada (boljševike također smatra zapadnjačkim proizvodom).¹² Ističe da je Dostojevski “buduća Rusija”, dok je Tolstoj “svom svojom nutrinom vezan za Zapad” (*ibid.*, str. 183), te smatra da će Zapad u Rusiji neminovno propasti jednostavno zbog toga što je suprotan izvornom duhu ruske nacije.

Slično Spengleru, i Thomas Mann sklon je Rusiji i Dostojevskom, a također je skeptičan prema Zapadu (Mann, 2018, str. 37-39). Mann ističe pitanje koje je, strahujući za budućnost Njemačke, postavio Dostojevski: “Zar se kozmopolitski radikalizam doista već ukorijenio i u Njemačkoj?” (*ibid.*, str. 61). Iz njegovog se odgovora vidi da se zajedno s Dostojevskim nadao da kozmopolitizam u Njemačkoj ipak nije uspio te da još uvijek postoji izvorni njemački duh, neki istinski patriotizam što ga određuje misao Schopenhauera, Nietzschea i Wagnera (*ibid.*, str. 69). Štoviše, smatra da je Nietzsche duhovni otac konzervativne revolucije jer Nietzscheova misao spaja “prosvjetiteljstvo i vjeru, slobodu i ropstvo, duh i meso, ‘Boga’ i ‘svijet’”. To je, umjetnički izraženo, spoj čuvstvenosti i kriticizma, te, politički izraženo, spoj konzervativizma i revolucije. (...) Sam Nietzsche od početka... nije bio ništa drugo nego konzervativna revolucija” (Mann, 1974, str. 598).

Vrijedi primijetiti da Thomas Mann poistovjećuje demokraciju s politikom. Politika je za njega uvijek samo demokratska. “Čovjek *jest* političar ili to nije. A ako jest, onda je demokrat. Političko je duhovno stajalište demokratsko; vjera u politiku vjera je u demokraciju, u *contrat social*” (Mann, 2018, str. 24). Stoga je sasvim jasno zašto je Mann svoje djelo, koje je ključno za razumijevanje njegovog odnosa spram ideja konzervativne revolucije, nazvao *Razmatranja nepolitičnog čovjeka*. Mann jednostavno žali što demokracija napreduje, jer smatra da demokratski politički poredak “ima malo ili nimalo veze s višim duhovnim životom nacije” (*ibid.*, str. 220). Smatra da se upravo zbog demokracije u Njemačkoj oblikuje država koja “nije osobito dostojna divljenja. Paritetna i tolerantna kakva jest, više ne zastupa nikakav jasan svjetonazor (...) Stotinu snaga radi na razgradnji nacionalne kulture i na internacionaliziranju života” (*ibid.*). Istaknuo je da prezira vrijedan internacionalizam dolazi iz Engleske i Francuske, središnjih država Zapada. Treba, dakle, zaključiti da Thomas Mann na Zapad gleda kao na neprijatelja izvornom

¹² “Jer boljševici nisu narod... Oni su najdublji sloj ‘društva’, stran, zapadnjački... Sve je to vegradsko i civilizirano...” (Spengler, 2000, str. 184).

njemačkom nacionalnom duhu. Uostalom, i drugi konzervativni revolucionari smatraju da im je Zapad, zbog svog prosvjetiteljstva i liberalizma, glavni neprijatelj.¹³

Naravno, nema dvojbe da su konzervativna i revolucionarna načela, u svom ideal-tipskom obliku, međusobno suprotstavljena. To proturječije pristaše konzervativne revolucije razrješuju u korist konzervativizma. Dakle, iako zagovaraju prevrat, smatraju da je konzervativizam nadmoćan revoluciji zbog toga što je u suglasju sa zakonima života naroda. Shodno tomu tvrde da će se njemačko nacionalno zajedništvo ostvareno u ratu, usprkos međustranačkim sukobima, pretvoriti u “unutarnji tu-bitak” njemačke nacije, u “osjećaj sudbinski određene zajedničke pripadnosti” (Moeller Van den Bruck, 1931, str. 31). Ideja obnove zajedništva nacije je, dakle, središnja ideja konzervativne revolucije. Prevladavajući je zaključak da će se nacija obnoviti tek kada se uništi politički liberalizam. Vrlo su rijetki, poput Ernsta Niekitscha (1925), uz politički liberalizam nastojali uništiti i ekonomski oblik liberalizma – kapitalizam. Neki su, poput Thomasa Manna (2018, str. 314), kritizirali “vladavinu novca” koja obilježava epohu “materijalizma”. No, usprkos toj kritici, konzervativni revolucionari, baš kao ni nacisti i fašisti, ne dovode u pitanje kapitalizam kao takav, nego se zadovoljavaju napadom na liberalne ideje individualnih sloboda i prava te na liberalnu demokraciju i republiku (Woods, 1996). Temeljna ideja većine mislilaca konzervativne revolucije jest da se kapitalizam može nekako prisiliti da služi naciji. Dakle, načelno, kao i kod cjelokupne njemačke tzv. antimodernističke misli, postoji spremnost da se prihvate “neki rezultati građanske civilizacije (na primjer kapitalizam, imperijalistička politika, industrijska proizvodnja, tehnika)” (Kravar, 2003, str. 118). Treba ponovo istaknuti da su konzervativni revolucionari smatrali da se može napraviti kompromis s nekim materijalnim formama moderne epohe, ali odlučno odbijaju njezin politički oblik: liberalnu demokraciju. Taj obračun s modernim liberalno-demokratskim političkim poretom smatrali su svojom središnjom misijom. Lošoj stvarnosti Weimarske Republike suprotstavili su svoju konzervativno-revolucionarnu utopiju. Riječ je o utopiji koja je trebala omogućiti stvaranje nove suverene države i nove “narodne zajednice”.

¹³ Izgleda da iste neprijatelje ima i današnja nova desnica. U pravilu se ne smatra da je islam sam po sebi prijatelja, nego se ističe da je bitno da ga se zadrži isključivo u državama u kojima je izvorno nastao. Štoviše, za novu desnicu islam čak može biti i dobrodošao saveznik u borbi protiv glavnog neprijatelja – liberalizma. Slično vrijedi i za animozitete prema gradu. Nova desnica zadržala je skepsu prema gradu koju su imali ideolozi konzervativne revolucije. Neprihvatljiva im je otvorenost grada za novo, za doseljenike, jer ta otvorenost nužno dovodi do miješanja kultura. Otvorenost prema tehnici, modernizaciji, novim idejama o rodnim pravima – sve je to sumnjivo i novoj desnici neprihvatljivo (Weiß, 2017).

Zaključak

Ideologiju konzervativne revolucije pokušalo se protumačiti na novi način pomoću teorije nacionalizma na ideal-tipskim primjerima tog tipa mišljenja. Naravno, to ne znači da se smatra da tumačenja konzervativne revolucije koja polaze od krize prosvjetiteljstva i moderne nisu točna. No, ona su zapravo postala opće mjesto i samo dijelom objašnjavaju zašto se radikalna i ekstremna desnica uvijek ponovo vraća idejama konzervativne revolucije. Pravi razlog toga ponovnog vraćanja krije se u integralnom nacionalizmu koji čini jezgru ideologije konzervativne revolucije, a i nove radikalne desnice. Taj tip nacionalizma ih povezuje, a pokazuje se također da u vremenu kriza uvijek dobiva snažnu političku energiju. Zbog toga svjedočimo usponu stranaka radikalne desnice. Pokazalo se da su u ideologiji konzervativne revolucije prisutni osnovni motivi nacionalizma.

Prvo, zahtjev za oblikovanjem jasnoga nacionalnog identiteta naglašavanjem razlike između “nas” i “njih”. U tom diskursu vrijednosti naša je nacija iznad svih drugih vrijednosti, a etnički shvaćena nacija jedini je izvor političkog legitimiteta. Taj posebni identitet nacije grade inzistirajući na tezi da se duh nacije krije u njezinom jeziku. Drugo, tipično nacionalističko tumačenje prisutno kod konzervativnih revolucionara jest teza da postoji posebno povijesno vrijeme nacije u kojem ona doživljava uzlet i postiže nacionalno jedinstvo. Konzervativni revolucionari smatraju da se to postiže ratom. Zato veličaju Prvi svjetski rat i svode politiku na borbu između nacije i onih Drugih. Također tvrde da postoji vrijeme ugroze nacije. Takvim su proglasili doba Francuske revolucije, koja je duh njemačke nacije onečistila idejama prosvjetiteljstva, liberalizma i ljevice. Općenito se opsesivno naglašava važnost nacionalne povijesti, a ona se uvijek tumači tako da se veliča vlastita nacija i niječu zločini koji su počinjeni u njezino ime. Treći nacionalistički motiv je zahtjev za posebnim prostorom nacije. Taj prostor, prema tumačenju konzervativnih revolucionara, treba biti odvojen od Zapada, obuhvaćati sve pripadnike etnički definirane nacije i davati joj “životni prostor” kako bi mogla rasti do svoje “svjetsko-povijesne snage”.

Uz ta tri tipična nacionalistička zahtjeva – za posebnim identitetom, povijesnim vremenom i teritorijem nacije (Özirimli, 2010, str. 208-209) – konzervativni revolucionari iznose i četvrti, također utemeljen u nacionalizmu. Naime, smatraju da njemačka nacija treba izgraditi osobit politički poredak koji bi je obranio od liberalnog individualizma koji ruši njezino jedinstvo. Taj poredak različito nazivaju, pa tako, na primjer, Spengler govori o “pruskom socijalizmu”, ali svi se, dakle, bez obzira na termin kojim ga opisuju, zalažu za neki oblik autoritarne diktature. Radi se o diktaturi kojoj nije cilj dokinuti kapitalizam, nego prisiliti ga da služi naciji. Konzervativne revolucionare, dakle, ne zanima očuvanje, vraćanje na staro, nego promjena, borba za novu formu konzervativne ideje. U središtu je njihove ideolo-

gije pitanje stvaranja novoga autoritarnog političkog poretka i naglašavanje potrebe da se teritorij države preklopi s područjem etnički definirane njemačke nacije. Nema, dakle, dvojbe da je riječ o integralnom njemačkom nacionalizmu, koji je težio preporodu njemačke nacije.

Taj se preporod nije nastojao ostvariti reakcionarnim povratkom u slavnu prošlost, nego revolucionarnim putovanjem u novu nacionalnu budućnost. To se može postići – ističu konzervativni revolucionari – ako se književnost i njezin jezik uspostave kao bit duha nacije, ako se sjećanje na rat uspostavi kao vječna nacionalna vrijednost, ako se odbaci liberalizam koji svojim zagovaranjem individualizma razbija jedinstvo nacije te ako se nacija udalji od Zapada i vrati svojim autentičnim vrijednostima. Iako konzervativni revolucionari ponavljaju tipične mitove nacionalističke ideologije, oni zapravo ne tragaju za onim što određuje prošlost nacije, već pomoću tumačenja prošlosti nastoje konstruirati ono što za naciju treba biti vječno u budućnosti.

Izgleda da su neka pitanja koja su konzervativni revolucionari postavili liberalizmu i danas aktualna. Naime, liberalne teze o globalizmu i slobodnom pojedincu prerano su otpisale nacije, te mi se čini da se nacionalizam danas “osvećuje” jačanjem desno-nacionalističkih stranaka. Dakle, suočeni smo s jedne strane s desnim nacionalističkim populizmom koji se brine isključivo za vlastitu naciju i zatvara se prema Drugom, a s druge strane s novim liberalizmom koji inzistira na društvu jedinstvenih i neponovljivih pojedinaca koji se trebaju brinuti isključivo o sebi. No, društvo u kojem će se pojedinac “napokon potpuno zatvoriti u samoću njegovog vlastitog srca” (Tocqueville, 1995, str. 177) nije poticajno za demokratsku participaciju.

Treba zaključiti da ideje konzervativne revolucije koje se temelje na osnovnim nacionalističkim zahtjevima o stvaranju homogene nacije nisu reakcionarne, jer se ne zagovara vraćanje u prošlost, nego revolucionarno stvaranje koje bi se do svoje pune snage moglo razviti unutar novoga autoritarnog društvenog i političkog poretka u kojem nema mjesta liberalnim vrijednostima. Dakle, utopijski element konzervativne revolucije čini mi se nedvojbenim, ali, naravno, nedvojbeno je i da bi politički poredak u kojem se ne poštuju liberalne vrijednosti bio diktatura. S obzirom na današnje političke okolnosti, ideje konzervativne revolucije i dalje će biti atraktivne radikalnoj desnici. Drugima preostaje da se na jednoj strani suoče s radikalnim liberalizmom – u kojem je pojedinac sve, a narod ništa – a na drugoj s radikalnim nacionalizmom – u kojem su nacije sve, a pojedinac ništa. Uostalom, nedvojbeno je da sukob između kozmopolitizma i nacionalizma čini bitnu odrednicu današnjeg vremena.

LITERATURA

- Assheuer, T. et al. (2020) *Das alte Denken der Neuen Rechten: Die langen Linien der antiliberalen Revolte*. Frankfurt am Main: Wochenschau Verlag.
- Beck, U. (1983) "Jenseits von Stand und Klasse?" u Kreckel, R. (ur.) *Soziale Ungleichheiten*. (Soziale Welt. Sonderband 2). Göttingen: Schwartz.
- Bloch, E. (1982) *Duh utopije*. Beograd: BIGZ.
- Breuer, S. (1993) *Anatomie der Konservativen Revolution*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Cipek, T. (2013) "Funkcija političkog mita. O koristi mitskog za demokraciju", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 9 (1), str. 7-19.
- Cipek, T. (2021) "The Political versus the State? The Relevance of Carl Schmitt's Concept of the Political", *Teorija in praksa*, 58 (2), str. 268-283.
- Coha, S. (2015) *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Filozofski fakultet.
- Cvijanović, H. (2012) "The Limits of the Political: Transcendent Passions and Carl Schmitt's Failure in Providing a Theory of Political Stability", *Politička misao*, 49 (5), str. 138-156.
- Dahrendorf, R. (2002) *Die Krisen der Demokratie. Ein Gespräch mit Antonio Polito*. München: Beck.
- Demirović, A. (2019) "Das Scheitern der Agonistik. Zur kritischen Theorie des Politischen" u Bohemann, U. i Sörensen, P. (ur.) *Kritische Theorie der Politik*. Berlin: Suhrkamp.
- Eribon, D. (2019) *Povratak u Reims*. Zagreb: Sandorf.
- Fukuyama, F. (2019) *Identitet. Zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja*. Zagreb: TIM press.
- Griffin, R. (2003) "The Palingenic Core of Fascist Ideology". Dostupno na: <https://www.libraryofsocialscience.com/ideologies/resources/griffin-the-palingenic-core/> (pristupljeno: 11. 6. 2021.).
- Hobsbawm, E. J. (1990) *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. 3. izd. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hofmannsthal, H. von. (1980) *Das Schrifttum als geistiger Raum der Nation*. Gesammelte Werke in zehn Einzelbänden, Reden und Aufsätze III. Frankfurt: Fischer. Dostupno na: http://ds.ub.uni-bielefeld.de/viewer/image/97830/1/LOG_0000/ (pristupljeno: 11. lipnja 2021.).
- Hornáček, M. (2009) "Konservative Revolution – ein Desiderat der Literatursoziologie?", *LiTheS Zeitschrift für Literatur- und Theatersoziologie*, 2 (2), str. 31-53.
- Jens, W. (1983) *Von deutscher Rede. Hugo von Hofmannsthal*. München: Piper.
- Jović, D. (2017) *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zaprešić: Fraktura.

- Jung, E. J. (1930) *Die Herrschaft der Minderwertigen, ihr Zerfall und ihre Ablösung durch ein neues Reich*. Berlin: Verlag der Deutschen Rundschau.
- Jünger, E. (1922) *Der Kampf als inneres Erlebnis*. Berlin: E. S. Mittler & Sohn.
- Jünger, E. (1928) "Die Geburt des Nationalismus aus dem Kriege", *Deutsches Volkstum*, 11 (8), str. 577-578.
- Jünger, E. (2001) "Die nationalistische Revolution" [1926] u Berggötzt, S. O. (ur.) *Politische Publizistik 1919–1933*. Stuttgart: Klett-Cotta, str. 213-216.
- Jünger, E. (2012) *Radnik. Vladavina i lik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kalanj, R. (1998) "Mijene i konjunktore konzervativizma", *Revija za sociologiju*, 29 (3-4), str. 195-208.
- Kalanj, R. (2010) *Ideologija, utopija, moć*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Kravar, Z. (2003) *Antimodernizam*. Zagreb: AGM.
- Landa, I. (2018) *Šegrtov čarobnjak. Liberalna tradicija i fašizam*. Zagreb: Disput.
- Mance, I. (2012) *Zèrcalo naroda. Ivan Kukuljević Sakcinski: povijest umjetnosti i politika*. Zagreb: IPU.
- Mann, T. (1974) "Russische Anthologie". *Gesammelte Werke in dreizehn Bänden*, sv. 10. Frankfurt: Fischer, str. 590-603.
- Mann, T. (2018) *Razmatranja nepolitičnog čovjeka*. Zagreb: Disput.
- Marcuse, H. (1934) "Der Kampf gegen den Liberalismus in der totalitären Staatsauffassung", *Zeitschrift für Sozialforschung*, 3 (2), str. 161-195.
- Mastnak, T. (2015) *Liberalizem, fašizem, neoliberalizem*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Mohler, A. (1989) *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932. Ein Handbuch*. 3. proš. izd. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Moeller van den Bruck, A. (1931) *Das dritte Reich*. Berlin: Ring Verlag.
- Müller Frøland, C. (2020) *Understanding Nazi Ideology: The Genesis and Impact of a Political Faith*. Jefferson, New Carolina: McFarland.
- Niekitsch, E. (1925) *Der Weg der deutschen Arbeiterschaft zum Staat*. Berlin: Verlag der Neuen Gesellschaft.
- Ottmann, H. (2010) *Geschichte des politischen Denkens. Von den Anfängen bei den Griechen bis auf unsere Zeit*, sv. IV/1. Das 20. Jahrhundert. *Der Totalitarismus und seine Überwindung*. Stuttgart/Weimar: Metzler.
- Özkirimli, U. (2010) *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Paić, Ž. (2017) *Doba oligarhije. Od informacijske ekonomije do politike događaja*. Zagreb: Litteris.
- Reckwitz, A. (2019) *Das Ende der Illusionen. Politik, Ökonomie und Kultur in der Spätmoderne*. Berlin: Suhrkamp.
- Schmitt, C. (1932) *Der Begriff des Politischen*. München: Duncker & Humblot.

- Schmitt, C. (1963) *Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. München: Duncker & Humblot.
- Schmitt, C. (2011). *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. München: Duncker & Humblot.
- Smith, A. D. (2010) *Nationalism. Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity.
- Spengler, O. (1921) *Preußentum und Sozialismus*. 1. izd. 1919. München: Verlag C. H. Beck.
- Spengler, O. (1933) *Jahre der Entscheidung. Erster Teil. Deutschland und die weltgeschichtliche Entwicklung*. München: C. H. Beck.
- Spengler, O. (1998) *Propast Zapada. Obris jedne morfologije svjetske povijesti*, sv. I. Zagreb: Demetra.
- Spengler, O. (2000) *Propast Zapada. Obris jedne morfologije svjetske povijesti*, sv. II. Zagreb: Demetra.
- Spengler, O. (1999) *Čovjek i tehnika*. Zagreb: AGM.
- Sunajko, G. (2016) "Ontologija 'objektivnog neprijatelja' kao nebića: Hannah Arendt i Carl Schmitt", *Filozofska istraživanja*, 36 (4), str. 753-774.
- Sunić, T. (2009) *Europska nova desnica. Korijeni, ideje i mislioci*. Zagreb: Hasanbegović.
- Špoljarić, S. (2002) "Pregled recepcije Oswalda Spenglera u Hrvatskoj", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 55/56 (1/2), str. 239-253.
- Švoger, V. (1998) "Recepcija Herdera u hrvatskome narodnom preporodu", *Časopis za suvremenu povijest*, 30 (3), str. 455-478.
- Taguieff, P-A. (2019) *Osveta nacionalizma. Neopopulisti i ksenofobi u napadu na Europu*. Zagreb: Tim press.
- Taylor, C. (1995) "Two Theories of Modernity", *The Hastings Center Report*, 25 (2), str. 24-33.
- Tocqueville, A. de. (1995) *O demokraciji u Americi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti i Informator.
- Tomas, D. (2013) "Europska 'nova desnica' – marginalna politička misao ili ostvariv potencijal?", *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije*, 8 (15-16), str. 113-131.
- Velički, D. (2010) "Desni ekstremizam, radikalizam i zapadnoeuropska Nova desnica", *Politička misao*, 47 (2), str. 67-84.
- Vollrath, E. (1989) "Kako je Carl Schmitt došao do svog pojma političkog?", *Politička misao*, 26 (1), str. 30-47.
- Weiß, V. (2017) *Die autoritäre Revolte. Die "Neue Rechte" und der Untergang des Abendlandes*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Woods, R. (1996) *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*. New York: St. Martin's Press.

Tihomir Cipek

CONSERVATIVE REVOLUTION AND NATIONALISM

Summary

The text uses the theory of nationalism to analyse the basic ideas of the conservative revolution. This is done through the reconstruction of the basic theses of the political thought of Thomas Mann, Arthur Moeller van den Bruck, Ernst Jünger, Oswald Spengler, and Carl Schmitt. The analysis is focused on the way in which the relationship between language and nation, war and nation, liberalism and nation, and the nation's relationship with the West were interpreted. It can be concluded that language was considered to reflect the spirit of the nation, that war was considered as the foundation of national identity, that liberalism was considered to be the main ideological enemy of German national identity, and that the West was rejected while Russia and Dostoevsky were praised. According to this analysis, it can be stated that the German nationalism and the rejection of liberalism were the basis of the ideology of the conservative revolution. Finally, it can be pointed out that though conservative revolutionaries advocated dictatorship, they didn't advocate a return to the old regime of the monarchy, but an authoritarian conservative utopia. Precisely because of the utopian features of the conservative revolution, its ideas are still appealing to the radical right.

Keywords: Conservative Revolution, Nationalism, War, Liberalism, West, Conservative Utopia

Tihomir Cipek je redoviti profesor u trajnom zvanju na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Kontakt: **Tihomir Cipek**, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: tihomir.cipek@fpzg.hr